

KLYFTAN MELLAN JOURNALISTISK OCH VETENSKAPLIG KUNSKAP

Vetenskap och journalistik strävar båda efter att förmedla sanningen, men de gör det med olika medel. Det finns en klyfta mellan dessa båda verksamhetsformer, skriver **Lars Lundsten**, en skillnad som bottnar i att journalistik är berättande medan vetenskapen undersöker icke-narrativa processer och tillstånd.

Text: Lars Lundsten

Naturen vill att vi människor ska vara otrogna, triumferade min journalistkollega i en nyhetsrapport för många år sedan. Journalisten hade intervjuat en biolog. Biologens forskning tydde på att evolutionen gett oss människor förmågan att bry oss om flera individer i vår omgivning samtidigt. Alltså, konkluderade min kollega, bör vi vara promiskuösa. Det hon inte förstod var att journalistik och vetenskap som kunskapsformer är väsensskilda.

Jag blev upprörd över denna vinkling. Inte för att jag hade något emot att hon ville vara promiskuös. Mera för att jag tyckte hennes vinkling gick över gränsen då det gällde att ge biologen en saklig behandling. Ja, journalister vinklar. Och det som kallas "vinkling" i journalistisk jargong betyder egentligen att journalisten formar en bit kunskap enligt de konventioner som gäller i journalistiken. Gör det till en begriplig berättelse.

Varför alltså bli upprörd? – Nu liksom då anser jag att man måste vara försiktig med att översätta från en gestaltungsform till en annan. I detta fall översatte min kollega från en vetenskapligt beskrivande gestaltungsform till en journalistiskt berättande form. Det är som att översätta en telefonkatalog till en berättelse om hur folk pratar med varandra i telefon. Telefonnumren ingår i båda fallen, men de har väldigt olika funktion och betydelse. Min kollega begick den kardinals synd som journalister och populärvetenskapliga skribenter förfaller till nästan dagligen. Hon trodde att beskrivning och berättelse är utbytbara gestaltungsformer.

Sedermere då jag själv övergick från journalistik till forskning kom jag att intressera mig för narrativ epistemologi, alltså de kunskapsteoretiska problem som hänger ihop med berättande och berättelser. Eftersom jag sedan några år varit med om att dela ut Statens informationspris har jag också tvingats fundera över vilket slags popularisering av vetenskap som är giltig. Allt som står i så kallade fackböcker är varken sanning eller ens modifierad sanning. Det beror ofta på hur journalistiskt greppet är.

Berättelsen personifierar

En berättelse är en rapport vars poäng är att redovisa för hur någon uppnådde ett visst mål eller försökte uppnå ett mål

och misslyckades. Att berätta ligger nära till hands då journalistikens viktigaste uppgift i samhället är att bevaka olika slags händelsekedjor som kan vara farliga eller annars livsviktiga för oss medborgare och vår framtid. Journalisten redogör för mål och medel.

Vi tittar på vilka tokigheter våra politiker sysslar med och hoppas de ska lyckas eller misslyckas. Vi förundrar oss över varför anarkisterna stjälpas bussar på Hagnäs torg och försöker förstå vilka deras syften var. Vi ondgör oss över kinesiska och amerikanska politikernas tjurskallighet i klimatfrågor och beklagar att deras envishet minskar vår chans att undvika ytterligare klimatuppvärmning.

Journalistik och vetenskap är som kunskapsformer väsensskilda.

Ja, vi tittar på världen ur ett perspektiv där det underförstådda målet är att vi själva kvarstår som segrare i allas kamp mot alla. Smått förenklat är det därför journalistiken framställer alla processer som kamper eller tävlingar. De goda står mot de onda. Vi står mot dem. Och alla har vi det gemensamt att vi har överlevnad som högsta syfte.

Journalistiken framställer världen genom en samling berättelser om personer som målmedvetet jobbar framåt. En del mot onda mål, andra mot goda mål. Ofta är det David som står mot Goliat. Den lilla goda mot den stora onda.

Narrativ kunskap

Den narrativa kunskap som dominerar journalistiken har sina goda sidor då det gäller politik och ekonomi. Inom dessa områden är det människor som handlar. Och människor handlar som känt enligt vissa syften och intressen. Därför är också journalistiken en omistlig del av den västerländska demokratin. Tack vare journalistiken vet en del av oss att Israel är en stat som förtrycker flera miljoner palestinier. Därför beror en fredlig utveckling i Mellanöstern på hur omvärlden lyckas domptera premiärminister **Benjamin Netanyahu** och

de israeliska sionisterna.

Tack vare journalistiken vet andra av oss att araberna utgör ett dödligt hot mot israelerna. Därför beror en fredlig utveckling i Mellanöstern på hur omvärlden lyckas domptera de palestinska terroristerna och de arabiska diktaturerna i och kring Palestina.

Narrativ kunskap tenderar att vara suboptimerad. Vi klargör små delar av helheten på ett enkelt sätt. Men delarna passar ofta inte ihop. Den är väldigt lämplig då det gäller att få oss att inse enkla mönster och relationer mellan olika aktörer. David och Goliat är huvudmodellen inom internationell nyhetsförmedling. Ibland heter David-aktören Isak och ibland heter han Ismael. Men han kan svårigen samtidigt heta både Isak och Ismael. Då blir helheten obegriplig och vi får ingen kunskap alls.

Processer och tillstånd är inte narrativa

Det verkligt problematiska inträder då journalistiken befattar sig med processer och tillstånd som saknar ett mål. Att **Timo Soini** har som mål att bli minister är inte så svårt att skildra i form av en berättelse. Antingen lyckas han eller så lyckas han inte. Huruvida han är god eller ond beror på kontexten, på berättarens och publikens attityder. Däremot är det betydligt svårare att skildra de processer som gör att ett parti vinner eller förlorar i understöd. Att förlora i understöd är ingen handling, vare sig för ett parti eller för en individ.

Då man översätter eller omgestaltar från beskrivning till berättelse modifierar man också sanningen.

Fallande understöd kan vara en effekt av Soinis handlingar. Precis som ett brutet ben kan vara effekten av att man kliver snett.

Ett liknande problem har vi med ekonomiska processer. En återkommande gestaltning i nyhetstexter är att "börsen slog nya rekord". Det språkliga uttrycket är givetvis en metafor eftersom börsen är en (virtuell) plats för handel och inte en person som har förmåga att agera. Men metaforen ger sken av att börsen har en vilja och ett syfte, i detta fall att slå rekord.

I verkligheten är börsutvecklingen en aggregerad process som räknas ut utgående från de omständigheter som uppstår då en mängd köpare och säljare umgås enligt vissa regler. Och de som i verkligheten har en vilja och handlingskapacitet är de som handlar på börsen. Att handskas med börsen som om den kunde utföra handlingar är att förvränga en kausal process i narrativa termer. Att "börsen går bra" är alltså i verkligheten effekten av de olika aktörernas individuella strävan efter rikedom. De handlingar jag utför eller försöker utföra på börsen kan alltså kunskapsmässigt gestaltas i narrativa termer. Men inte börsens reaktioner.

Sanning med modifikation

Enligt gängse uppfattning bör journalister hålla sig till den objektiva sanningen i sin rapportering. Också vetenskapsmän, tror vi, tar fram nya objektiva rön. Men ändå ger jour-

nalister och vetenskapsmän oss olika bud om vad som gäller. Orsaken är att journalistik och vetenskap som kunskapsformer är väsensskilda. Vetenskapen laborerar med beskrivningar på hög abstraktionsnivå och med kausala samband. Journalistiken föredrar berättelser och måste därför ty sig till konkreta individers konkreta handlingar. Journalistiken förmår alltså inte säga samma sak som vetenskapen. På gott och på ont.

Då man översätter eller omgestaltar från beskrivning till berättelse modifierar man också sanningen. I värsta fall innebär modifieringen att man far fram med direkt eller indirekt osanning. Att vara promiskuös och att ha förmåga att ta hand om eller bry sig om flera artfränder parallellt kommer relativt nära varandra. Alltså en sanning med modifikation, kanske.

Det stora felet infinner sig då man byter ut orsakssamband till avsiktssamband. I min kollegas fall var den vetenskapliga sanningen att evolutionen är orsak till att vi människor fått en viss egenskap. Den journalistiska sanningen hävdade att en aktör kallad "Naturen" avsett att vi betar oss promiskuöst. Men "Naturen" är inget väsen som avser något med oss. Ätminstone inte ur ett vetenskapligt perspektiv.

Journalistisk popularisering av vetenskap

Den mest triviala orsaken till att journalistiken inte klarar av vetenskap är det faktum att få journalister är vetenskapligt utbildade. De förstår helt enkelt inte själva ämnet.

De andra huvudorsakerna till haltande förmåga att samköra vetenskaplig kunskap och journalistik är kopplade till journalistikens natur som narrativ kunskapsform. Eftersom journalistisk kunskap är narrativ måste de vetenskapliga rönen omskapas som aktörer. Då blir det en slags mytologi av det hela. Abstrakta fenomen blir besjälade och ges förmåga att handla.

Vetenskaplig argumentation är varken dramatisk eller narrativ. Däremot är debatter narrativa eftersom det gäller att vinna. I fråga om klimatförändringen har många journalister valt att gestalta det hela som en kamp mellan dem som tror på antropogen klimatförändring och dem som inte gör det, så kallade klimatskeptiker. De vetenskapliga argumenten har däremot lyst med sin frånvaro.

Välja mellan vetenskap och journalistik?

Ur ett medborgarperspektiv behövs utan tveivel både vetenskaplig och journalistisk kunskap. Journalistiken är som bäst i den kontext där den uppkommit, alltså då det gäller att övervaka maktavare. Det må vara politiker, affärsmän, tjänstemän eller olika slags kändisar. Konkreta personer och konkreta handlingar. Litet svagare är journalistiken då det gäller att rapportera komplexa samhällsfenomen eller globala utvecklingstrender. Att personifiera innebär i bästa fall en förfälskning, i värsta fall en grov förvrängning.

Problemet är främst hur vanligt folk ska kunna ta till sig vetenskapliga rön om journalistiken inte kan förmedla dem på ett adekvat sätt. Eftersom många politiska frågor förutsätter väl förankrad vetenskaplig kunskap blir detta en stor utmaning för medborgarsamhället.

Lars Lundsten är mediefilosof, docent i journalistik och verksam vid högskolan Arcada i Helsingfors.